

Dialekten i Gammalsvenskby

– att göra den negligerade rösten hörd

Före flytten från Dagö i nuvarande Estland till Ryssland 1782 var dialekten i kontakt med estniska och under hela 1800-talet upp till mitten av 1900-talet var den i kontakt med tyska då det var flera tyska byar kring den svenska. Efter andra världskriget har det som kallas surzjik (övergångsvarianten mellan ryska och ukrainska) varit ett huvudspråk för alla invånare i byn. I denna artikel berättar Alexander Mankov om slaviska (ryska och ukrainska) lånord i Gammalsvenskbydialekten. Det var tema för hans föredrag vid konferensen »Endangered Languages and the Land. Mapping Landscapes of Multilingualism», Islands universitet, Reykjavik (23–25 augusti 2018).

I min barndom läste jag boken »Den svarta hönan och det underjordiska folket», den är en saga av en rysk författare från början av 1800-talet. Den berättar om en pojke som gick ner i en källare i ett gammalt hus och där upptäckte en sagovärld full av underliga varelser. Samma känsla fick mina vänner och jag när vi först kom till Gammalsvenskby. Det kändes som om vi befann oss i en drömvärld där en nordisk dialekt talades mitt på den ukrainska stäppen. Allt var sagolikt där: äldre kvinnor som är flytande i flera språk, den gränslösa stäppen där det inte finns ett enda träd fram till horisontlinjen, den väldiga floden Dnjepr med dess branta strand, solsken på floden under dagtid och månsken nattetid. Den svenska dialekten i Gammalsvenskby är som en underbar trädgård med mirakel och dyrgripar (och jag ber om ursäkt i förväg om min berättelse nedan verkar vara torr och tråkig). Ja, den är dömd att försvinna, och nu är det inte i någons makt att förhindra dess försvinnande. Men även om vi inte kan bevara den, kan vi åtminstone beskriva den och på så sätt behålla den.

När jag fick höra dialekten för första gången, hade jag ett intryck av att den låter mycket nära ryskan. Och det var inte ens på grund av ryska lånord vilka naturligtvis förekommer i dialekten. Det verkade som

om den var en nordisk språkvariant talad på ett ryskt sätt. Finlandssvenska låter också mycket nära ryskan, men dialekten verkade vara ännu mer »ryska». Detta intryck är strängt taget falskt eftersom dialektens fonetiska system är helt annorlunda än ryskans, och det finns många ljud i dialekten som är totalt främmande för ryskan eller ukrainskan. Men å andra sidan finns det några lingvistiska skäl för just detta intryck. Det är främst frånvaro av den så kallade aspirationen hos konsonanterna *p*, *t*, *k* i dialekten. När man uttalar sådana ord som bar och par på svenska, är det inte bara tonen och tonlösheten som skiljer de initiala konsonanterna åt, utan även en lätt lufrörelse som åtföljer *p*. Den heter aspiration, och man kan känna den bättre om man uttalar det här ordparet viskande eller med handen framför munnen: man ska känna en svag utandning hos *p*. Det är kanske en småsak, men det bidrar betydande till det intryck som ett språk framkallar. I ryskan finns det heller ingen aspiration, vilket flyttar ryska och Gammalsvenskbydialekten närmare varandra. Frånvaro av aspiration bör inte nödvändigtvis vara resultat av ryskans inflytande. Aspirationen saknas även i andra estlandssvenska dialekter, vilket kan vara förknippat med estnisk påverkan. En annan

sak är frånvaro av olika ordintonationer (eller tonaccenter) i dialekten. De finns i standardsvenskan men inte i ryskan, vilket återigen drar dialekten närmare ryskan. Och den tredje saken är ljudstruktur hos ord i dialekten. I standardsvenskan är ordets betonade stavelse alltid lång, d.v.s. den innehåller alltid antingen en lång vokal eller en lång konsonant (eller en konsonantgrupp), medan i dialekten finns massor av tvåstaviga ord med korta betonade stavelser: *boka* ('baka'), *homar* ('hammare'), *mike* ('mycket'), *näsa*, *läsa*, *skjölje* ('skölja') och många andra. Detta förenar dialekten med ryskan, där det inte finns sådana genomgripande distinktioner mellan korta och långa ljud som i standardsvenskan.

Fast dessa företeelser i dialekten påminner om ryska, är de inte ryska i sin natur. De hör till dialektens eget inre system och är inhemska (riktigare sagt de sista två av dem). I denna artikel ska jag berätta om främmande element i dialekten, nämligen slaviska, d.v.s. ryska och ukrainska, lånord. Först och främst måste man säga att i motsats till vad man skulle kanske tänka sig, utgör ryska och ukrainska lånord (lånord i den egentliga betydelsen, och inte främmande ord som tillfälligtvis skjuts in i talet men är icke-inkorporerade i ordförrådet) inte ett alltför utstående drag av den nutida dialekten. I mina intervjuer har det förekommit ca 1000 substantiv, av vilka ca. 100 icke-sammansatta ord är av slaviskt ursprung. Om vi exkluderar sådana ord som *lamp* eller *lak*, vilka långsides med ryska kan gå tillbaka till tyska eller standardsvenska, och sådana ord som *stpl* 'lök', vilka kunde ha kommit in till dialekten genom estniskan eller vars exakta källa är oklar, blir antal slaviska ord ännu mindre. Överhuvudtaget är delen av slaviska lånord ungefär 4% av dialektens ordförråd.

Språkkontaktproblem med material av den nutida Gammalsvenskydialekten som utgångspunkt har inte varit föremål för en specialiserad studie fram till senare tid. Detta tema behandlades i Alexander Mankovs presentation »Dialekten i Gammalsvenskyby: en översikt av strukturella förändringar orsakade av språkkontaktsituationen» som lades fram vid den 14:e konferensen i svensk språkhistoria, Vaasa universitet, Finland, 9–10 juni 2016. Tidigare studerades slaviska lånord i Estlands svenska dialekter i Herbert Lagmans artikel »Ryska lånord i estlandssvenska mål» (Svio-estonica. Studier utgivna av svensk-estniska samfundet, 1971). Lagman har också studerat estniska element i svenska dialekter i Estland i en monografi »Svensk-estnisk språkkontakt» (Stockholm, 1971) och tyska lånord i en separat artikel. När det gäller ryska lånord, ägnade han sig först och främst åt Nucköålet, den mest beskrivna estlandssvenska dialekten, och

använde både nutidsmaterial och arkivuppteckningar. Material av dialekten som talades i dåtidens Gammalsvenskyby var tyvärr inte tillgängligt för honom och, följaktligen, använde han arkivmaterial när han anförde ord från Gammalsvenskyby. Enligt Lagman, var omedelbara kontakter mellan ryssar och svenskar i Estland ganska begränsade eftersom ryska språket talades främst i städer, medan svenska bosättningar var på öar och på landsbygden. Före första världskriget var ryska trupper inkvarterade i bygder med svensk befolkning, vilket kanske intensifierade kontakterna. Vid slutet av 1800-talet grundades skolor i estniska byar, och en viss del av undervisningen där var på ryska. Men det största antalet ryska ord kom till Estlands svenska dialekter med de estlandssvenskar som tjänade i ryska armén och sedan kom tillbaka. För det mesta, var kunskapen i ryska bland svenska bönder i Estland mycket begränsad. Som Lagman skriver, var det lätt att nämna och räkna dem som verkligen kunde ryska. Vanligtvis var de lärda personer, och blandning av språk var inte typisk för dem. I sin ar tikel anför Lagman en lista på 75 ord: 58 substantiv, 4 adjektiv, 8 verbformer, 2 adverb, 3 interjektioner. Många av dessa ord förekommer också i estniskan. De kunde ha hämtats av svenska dialekter i Estland genom estniskan snarare än omedelbart från ryskan, och deras exakta källa av lån i estlandssvenskan är problematisk att bestämma. De flesta slaviska ord i Lagmans artikel går tillbaka till andra hälften av 1800-talet och början av 1900-talet, och delen av fullständigt assimilerade ord som kom att vara fullvärdiga element av dialekternas ordförråd är mycket liten.

I min nuvarande studie tar jag inte med i beräkningen något arkivmaterial och utgår uteslutande från de uppteckningar som jag gjorde under under mina tio resor till byn 2004–2014. De flesta slaviska lånord har förekommit i intervjuerna med dialektens talare, inte som isolerade ord utan i sammanhängande berättelser; många ord förekom flera gånger i olika intervjuer. Syftet var att förse varje ord med användningskontext och – i idealiska fall – få fram användningsexempel för varje ordform. En språkbeskrivning som består av en lista med ljudsymboler, böjningstabeller, ordlista och några texter är, självklart bättre än ingenting alls, men sådana beskrivningar skapar en ganska abstrakt bild av ett språk. En viktig omständighet härvid är att det inte finns några systematiska beskrivningar av den nutida dialekten, vilket innebär att man inte har till handa någon ordbok eller grammatik att kontrollera uppgifterna mot. Här uppstår en fråga om materialets trovärdighet. Som jag redan nämnde i en av de föregående artiklarna i denna serie (se »Sverigekontakt», 2017, N° 3), försökte jag

att skaffa former åtminstone från två kunniga meddelare, i de flesta fall från Lidia Utas, Melitta Prasolova och Anna Lytko. Allt material gicks igenom och granskades många gånger med hjälp av meddelarna, och detta gällde alla ordformer och meningar utan undantag. Det saktade kanske ner insamlandet av det nya primärmaterial, men jag ville absolut inte skynda fram alltför hastigt med massor av orensade och okontrollerade kaotiska uppteckningar bakom mig. Det går faktiskt inte att publicera språkmateriale i form av ordbok och grammatik om det inte är rensat och om man själv har många luckor och frågor som inte kan besvaras i meddelarnas frånvaro. Exempelvis, har ordet *snarjád* 'projektil' (ry. *snarjád*) förekommit i fler än bara en mening (de handlar alla om andra världskriget) och i tre olika former, t.ex.:

Üte hüse föll änt ija snarjád 'inn, a mitt före oss, ive vägen, som ve lövd, tär för äina 'inn ot stjüe, a sprayj änt 'sundär 'I huset föll inte några projektiler in, men mittemot oss, över vägen, där vi bodde, där får en kvinna in i huset, men den exploderade inte' (under kriget, när ryssarna sköt på tyskarna som hade erövrat byn);

Tär föll-där mindäre snarjádär 'Där föll det mindre projektiler';

Dänna som g' n'er ot källar-häsn, hakka-e 'sundär me tom j'en-stikkena, från snarjáda 'Dörren som gick ner till källarhalsen hackade det sönder med de där järnstyckena, från projektilerna'.

Samma gäller ordet *sáldat* 'soldat' som har förekommit i olika former i intervjuer med Lidia Utas och Melitta Prasolova:

Tär vä-do 'än sáldatar som tū o kasta oss bönar innot bilen (L. Utas) 'Där var då än soldater som tog och kastade oss barn innot bilen' (när tyska soldater tvingade svenskarna att lämna byn och åka till Tyskland);

Ve kumnt-do änt kër 'inn ot b'n nóstáll, före tom stü po väga o vafsta, tiska sáldata (L. Utas) 'Vi kunde då inte köra in till någon by någonstans, därför att de stod på vägarna och vaktade, de tyska soldaterna';

Tom tiska sáldata, tom hänta sänn hänas stövlar (LU) 'De tyska soldaterna, de tog sedan hennes stövlar' (de tog stövlarna av en svensk flicka som hamnade under tåget på vägen till Tyskland och dog);

Üte Kovel, tär sō ve, hošs risse läivd 'o mä tiska sáldata po arbet (M. Prasolova) 'I Kovel, där såg vi hur ryssarna ledde de tyska soldaterna på arbete'.

Några av de här formerna ser ytterst konstiga ut både för talare av svenska och ryska, men av de ovanförda exemplen att döma, är de inte spökord.

Lånordens assimilation i dialekten

När främmande ord hamnar i ett visst språk, förändras de i ett eller annat avse-

ende. Detta beroende på att olika språk har olika fonetiska och grammatiska system. När ett ord överförs från ett språk till ett annat förlorar det några av sina fonetiska och/eller grammatiska drag som det hade i ett långivande språk och skaffar sig nya drag som är gällande i ett låntagande språk. Det heter assimilation. Men graden och distributionen av dessa anpassningsföreteelser kan vara ojämnta och kan hända på ganska olika sätt. Ibland kan ordet förändras så djupt att det blir helt oförståeligt för talare av det långivande språket. För att identifiera ett sådant ord som lån bör man vara lingvist, och ibland kan det behövas en undersökning för att spåra ordets evolution. I vår dialekt är det fallet med substantiven *svärk* 'en liten butelj (fjärdedel liter)' och *gū* 'svamp'. En talare av ryska blir mycket förvånad när det framgår att de här orden är ryska lån. De säger absolut ingenting för en rysktalande person även om han vet vad de betyder, och de uppfattas inte alls som lånord av dialektalarna. Det första ordet går tillbaka till ry. *tjetverik* 'fjärdedel'. Herbert Lagman anför formen *sätvärk* med samma betydelse; den nutida formen *svärk* är resultat av dess vidare, ännu kraftigare, omvandling. Det andra ordet är också ett gammalt lån, det anförs i Herman Vendells ordbok och går tillbaka till det ryska ordet *gubá* i dess dialektala betydelse 'svamp', särskilt 'ticka'. Denna betydelse hos det här ordet, som i den »vanliga» ryskan betyder 'läpp', är absolut okänt för vanliga talare av ryska, till och med för mig själv, men ordet har också blivit kraftigt omformat i dialekten. I dessa fall talar man om fullständigt assimilerade lånord. Men sådana extrema exempel som *svärk*, när en talare av ryska inte kan känna igen ordets ryska ursprung, är en sällsynthet. Vanligen kan man lätt iden-

tifiera lånorden som slaviska även om de är fullständigt assimilerade. Lär oss titta på några exempel av sådana fullständigt assimilerade lånord:

bássar 'basar' < ry. eller ukr. *базар*, uttalas ungefär som [bazár],
bástan eller *bástar* 'melonfält' < södra ry. eller ukr. *бауман* [basjtán],
boss 'rödbetsoppa' < ry. eller ukr. *борщ* [borsj],
dinnje 'melon' < ry. *дыня* eller ukr. *диня* [dínja],
düllje 'päron' < ukr. *дўля* [dúlja],
harb 'vagn' < ukr. *гарба* [garbá],
käven 'vattenmelon' < södra ry. eller ukr. *кавун* [kavún],
kriiss 'rätta' < ry. *кря́са* eller ukr. *кря́са* [krysa],
Nēppär eller *Nēpär* 'Dnjepr' < ry. *Днепр* [dnepr],
snopp 'sädeskärve' < ry. *сноп* [snåp],
ståka 'glas' < ry. *стакан* [stakán].

Nu kan man fråga sig vad som exakt händer när ord blir assimilerade och vilka kännetecknen är av assimilation? För olika språk kan dessa kännetecken preciseras på olika sätt (just därför att deras språkssystem är olika, vilket innebär att regelbundenheter av assimilationen inte kan vara identiska), men när det gäller vår dialekt, har jag urskiljt följande kännetecken:

1. Fonetiska förändringar som avlägsnar ordet från dess fonetiska gestalt i det långivande språket och flyttar det närmare till dialekten. Det är inte ovanligt att samma ord kan innehålla icke-assimilerade element tillsammans med dem som har undergått assimilation. Substantivet *góste* 'gäster' går tillbaka till södra ry. *зосту* eller ukr. *зості* (gósti) och bevarar den initiala konsonanten [ʃ] (ett tonande ljud som motsvarar *g* men uttalas läspande; den finns inte i standard-

svenskan, men förekommer ofta i isländska som *g* mellan vokaler); denna konsonant är annars helt främmande i dialekten. Samtidigt har vi i dialekten den finala obetonade vokalen *e* i stället för *i*, medan det *i* ryskan uttalas [*gostí*]. Uppenbarligen är det därför att ett obetonat finalt *i* inte är typiskt i dialekten men *e* är mycket vanligt som slutljud. En liknande övergång påträffar man också i andra slaviska lånord: *slive* 'plommon', *use* 'mustasch'. Allt detta betyder att ordet *góste* är delvis assimilerat i dialekten.

2. Anskaffning av nya böjningsändelser.

I en intervju med Lidia Utas har ordet *batarájana* förekommit i betydelsen 'värmelementen' (jämför sv. *batteri*). Stammen hos detta ord (*batarája-*) bevarar sitt ursprungliga ukrainska utseende men har tillagt ändelsen *-na* (bestämd plural), vilket tillåter oss betrakta denna ordform som delvis assimilerad. Samma gäller substantivet *kladóuk* 'förrådsrum' (< ry. *кладовка* [kladófka]), som förekommer med dialektala ändelser: *kladóuka* (bestämd singular), *kladóukar* (plural), *kladóukana* (bestämd plural). Bland andra exempel kan man ange sådana kuriösa ordformer som *papérošana* 'papyrosserna' (< ry. *папи́рса* eller ukr. *папи́рса* [papirósa]; typ av billiga cigaretter som var brukliga under sovjettiden), *paroxóda* 'ångbåtarna' (< *пароход* [parochód]), *snarjádár* 'projektiler', m.m.

3. Användning av ett lånat ord som element i en sammansättning. I dialekten finns det ganska många slaviska substantiv som är föga assimilerade från fonetisk synpunkt men som bildar sammansatta ord där det andra elementet är inhemskt, t.ex. *boklezáne-plánt* 'tomatplanta', *búrjanz-büsk* 'buske av ogräs', *kúraj(s)-büsk* 'buske av marklöpare', *slive-kün* 'plommon', *slive-trä* 'plommonträd', *tšerášne-trä* 'bigarréträd', *vinagradz-büsk* 'druvbuske', *vinagradz-klips* 'druvklase', *višne-tränar* 'körsbärsträd'.

4. Frekvens av förekomst i tal. Den inlånade konjunktionen *a* 'men; och' har förekommit många fler gånger i mina intervjuer än den inhemska 'män' (= sv. men) och kan därför betraktas som assimilerad. Tvärtom, används den ukrainska konjunktionen *tji* 'eller' ojämfört mindre ofta än den inhemska *häldär*. Den förstärkningspartikel *az* 'verkligen' har förekommit några gånger; t.ex. *He vär so kallt, än ja az darra* 'Det var så kallt att jag verkligen darrade'; *Az lölet de säi...* 'Det är verkligen löjligt att säga...'; *Ja tolar umm-e, o az än-e rūsär girm me* 'Jag talar om det, och så att det verkligen ryser i [»genom«] mig'. Å andra sidan, kan partikeln vrode 'som om; liksom; kanske' knappast betraktas som assimilerad (åtminstone i föreliggande intervjuer) därför att den har påträffats endast en gång: *He här vrode änt ija rētär, he gräse* 'Det har kanske inga rötter; det där gräset' (om gräs som växer i floden). Verbet *vī* 'vanna; rensa säd' (< ukr. *vijati*) har utvecklat ett komplett böjningsmönster och är fullständigt assimilerat, men det används med tveksamhet och eftertänksamhet: det har anförts av Lidia Utas i en intervju, men i en annan intervju påstod hon att i själva verket finns detta verb inte i dialekten.

Förekomstens frekvens kan utgöra en viktig faktor för lånordets assimilation därför att ju oftare ordet används desto snabbare blir det medtaget i ordförrådet och tappar sina främmande fonetiska och grammatiska kännetecken. I sin tur beror frekvensen på behov av detta ord. Om ett språk redan har ett inhemskt ord som kan användas utan någon förlust för kommunikation, kan detta naturligtvis begränsa lånordets förekomst med samma betydelse och funktion. Exempelvis, har dialekten det inhemska verbet *narr* 'reta; irritera' som har förekommit i olika former i olika intervjuer (vilket betyder att det är bra inrotat i dialekten). Vid sidan av *narr*, har Melitta Prasolova, den mycket kunniga talaren, en gång använt verbet *dráznet* (< Russ. *dráznit* 'han retar'): Han änt a häve-de bite, um-de änt a dráznet-en 'Han [hunden] skulle inte ha bitit dig om du inte hade retat honom'. Denna klumpiga och konstiga form är föga assimilerad, vilket anses vara beroende på den låga frekvensen (endast ett exempel) och, i sin tur, på frånvaro av unikhos hos ordets betydelse: dialekten har redan ett verb med samma betydelse. Ett annat exempel är det redan omnämnda substantivet *kladók* 'pantry': det finns redan ett mer inrotat ord *spikar*. Samma förklaring gäller *az* vs. *vrode* och verbet *vī*. Betydelsen hos *vrode* kan lätt uttryckas med inhemska medel, t.ex. med suffixet *-ätich* [-ç] (*tisk-ätich* 'som liknar tyska', *bän-ätich* 'som ett ben', *grädd-ätich* 'som grädd', m.m.) och konjunktionen *som*; men det går inte så lätt att hitta

ekvivalent för *az*. När det gäller *vī*, är verbet *tjūl* den inhemska ekvivalenten.

Emellertid bör vi komma ihåg att dialekten bara är känd från intervjuer med ett begränsat antal äldre kvinnor (fast materialets omfång är tillräckligt vidsträckt). Det gör frekvenskriteriet ganska otydligt.

Assimilationsgraden kan saktas ner eftersom dialektalarna ofta kan höra och använda ett visst ord när de talar ryska eller ukrainska (därför att order betecknar någonting mycket vanligt). I så fall kan det ryska/ukrainska uttalet, som är mycket bra bekant för talarna, hindra assimilationen. Det kan vara gällande för bl.a. sådana former som *[y]oste* 'gäster'. Överhuvudtaget är lånord i dialekten av ganska olika slag och går tillbaka till olika epoker. Graden av deras assimilation är också mycket varierande. Som vi sett, kan samma ord innehålla både assimilerade och icke-assimilerade element, och en form som inte är fonetiskt assimilerad kan genomgå grammatisk assimilation och bli införd i dialektens böjningsnätverk.

Differentiering mellan ryska och ukrainska som källspråk för lånord

Ryskan och ukrainskan är naturligtvis inte identiska med avseende på deras ljudsystem och ordförråd, vilket i många fall tillåter oss att skilja mellan dessa språk som källor för lånord. Det finns klara fonetiska företeelser (först och främst förekomst av vissa vokaler) som är tydligt ukrainska men saknas eller är olika i ryskan (och tvärtom) och det finns ord som används i ukrainskan men är ovanliga i ryskan. Med tanke på deras fonetiska gestalt är följande ord ryska i sitt ursprung (eller snarare ryska än ukrainska): *divan* 'soffa', *kibik* jämte *kibük* 'täckt vagn', *povidl* 'sylt', *štop* 'frukt-saft', *tabrétk* 'taburet', *sáldat* 'soldat', *kamód* 'byrå', *vínagrad* 'druvor'. Och tvärtom, låter följande ord mer ukrainska än ryska: *atarájana* 'värmeelement', *Bárislav* (stad nära byn), *tse-mánt* 'cement', *tšerásne* 'bigarrå'.

När det gäller ordförrådet, är vissa ord inte typiska för ryskans standardvariant (fast de ofta används i Rysslands södra regioner) och kan därför betraktas som ukrainska. Sådana är *düllje* 'päron', *harb* 'vagn', *käven* 'vattenmelon', *skiss* 'liten lie', *tšáun* 'kar'. På samma sätt, hör följande substantiv snarare till det ryska ordförrådet: *búrak* 'rödbeta', *dúrak* 'dåre', *kánop* 'soffa', *kófe* 'kaffe', *kriiss* 'råtta', *Něppär* / *Něpär* 'Dnjepr', *skask* 'folksaga', *snopp* 'kärve', *úse* 'mustasch'.

Ibland går det inte att fastställa tydliga skillnader mellan ryska och ukrainska därför att det dominerande språket hos dialektalarna inte är standardukrainska eller standardryska utan en övergångsvariant, d.v.s. surzjik. ¹ Dessutom är den varietet av surzjik som folk talar i byn inte enhetlig, och dess närhet till ryska (eller avstånd från

den) är inte identisk hos olika talare. Därför får man i några fall tala, inte om en klar och skarpt skuren differentiering mellan ryska och ukrainska former utan om en differentiering mellan de former vilka kan betraktas som standardryska i sitt ursprung och de som inte kan betraktas så. Och till sist bör man inte glömma att ryska och ukrainska står mycket nära varandra och har ett antal liknande eller helt identiska ord. När de inlånas av dialekten är det omöjligt att fastställa deras exakta källa. Exempel på sådana ord är: *akátse* 'acacia' < ukr. *akácijsa*, ry. *akácijsa*; båda uttalas [akátsija]; ordet kan också gå tillbaka till ty. Akazie), *bank* 'glasburk' < ry./ukr. *bánka* [bánka], *banje* 'bastu' < ry./ukr. *bánja* [bánja], *blüüd* 'tefat' < ry./ukr. *blüüdo* [bliúdo] 'fat', *bošš* 'rödbetsoppa' < ry./ukr. *bošš* [bošš], *boklezáne* 'tomat' < södra ry. eller ukr. *baklazján* [baklazján] i betydelsen 'tomat' (i standardryskan betyder detta ord 'aubergin'), *búrjanar* 'stora och kraftiga ogräsbuskar' < ry. *бур'ян* eller ukr. *бур'ян* [burján].

Lånordets ålder kan i enstaka fall också vara en faktor och peka på ordets ursprung därför att vissa slaviska ord var allmänt spridda i alla estlandssvenska dialekter. Det betyder att de blev inlånade innan kontakten med ukrainskan och går tillbaka till ryskan. Ett sådant ord i nutida Gammalsvenskbydialekten är *gū* 'svamp'.

Betydelsesfärer hos lånord

De absolut flesta slaviska lånord i dialekten är substantiv och nästan alla är förknippade med hushåll. Man kan gruppera dem på följande sätt:

Kokkär: *bank* 'glasburk', *blüüd* 'tefat', *butl* 'större glasburk', *stáka* 'glas', *svärk* 'liten butelj' (fjärdedel liter), *tšáun* 'kar'.

Möbler: *divan* 'soffa', *kamód* 'byrå', *kánop* 'soffa', *tabrétk* '(enklare) stol'.

Redskap och verktyg: *dišl* 'tistelstäng', *kran* 'kran', *sakk* 'ärder', *skiss* 'liten lie', *šlag* 'slang', *vóloken* 'typ av fisknät'.

Kläder: *kádus* 'skärmmössa', *kuška* 'jacka', *šarf* 'halsduk'.

Fordon: *harb* 'vagn', *kibik* 'täckt vagn' (ursprungligen zigensk).

Mat: *alesk* 'klimp', *bošš* 'rödbetsoppa', *gartsjts* 'senap', *katlát* '(större) köttbulle', *kófe* 'kaffe', *pirak* 'pirog', *povidl* 'sylt', pränik '(peppar)kaka', *štop* '(koncentrerad) frukt-saft', *várnek* 'typ av ravioli', *vínegret* 'sallad med kokt rödbeta'.

Växter, frukt, grönsaker: *ablkós* 'aprikos', *akátse-trä* 'akaciaträd', *boklezáne* 'tomat', *búrak* 'rödbeta' (det finns också ett inhemskt ord: räbet), *búrjanar* 'kraftigt ogräs', *dünnye* 'melon', *düllje* 'päron', *gū* 'svamp', *kádf* 'potatis', *käven* 'vattenmelon', *kárjag* 'marklöpare', *pársik-trä* 'persikoträd', *šjpl* 'lök' (ordets exakta källa är omtvistad), *tšerásne* 'bigarrå', *vínagrad* 'druvor',

¹ Det är ett gammalt ryskt ord som ursprungligen betyder 'dålig råg; råg med inblandning av ogräs', i språkligt sammanhang 'en blandning av ryska och ukrainska', d.v.s. de varieteter av ryska och ukrainska som talas i övergångsområden mellan dessa språk. Själva ordet surzjik är föga känt och är uppseendeväckande för en vanlig talare av ryska. Jag hade aldrig hört det innan jag kom till byn.

višne 'körsbär', *slive* 'plommon'.

Människor: *amrëkãntse* 'amerikaner', *dãrak* 'dåre', *goste* 'gäster', *grãk* 'grek', *sãldat* 'soldat', *šigan* 'zigenare', *xostes-mãnske* 'gäst'.

Landsbygdsliv: *bãstan* 'melonfält', *bãzar* 'marknad', *banje* 'bastu', *butk* 'bod', *kladókuk* 'förrådsrum'.

Djur: *kriss* 'rätta', *škorop* 'karp' (fisk).

Ämnen och material: *djogg* 'tjära', *tsimãnt* 'cement'.

Ortnamn: *Amãrika*, *Bãrislav*, *Kãson*, *Neppãr*.

Diverse: *kolendãr* 'kalender', *lapp* 'tass', skask '(folk)saga', *snoþp* 'sådeskärve', *ãse* 'mustasch'.

Realiteter av senare tid: *ãvtomãta* 'kulsprutepistolerna', *batarãjana* 'värmeelementen', *dopãr* 'fängelse', *kãno* 'bio', *kombãinar* 'kombinationsmaskiner', *lãgre* 'koncentrationsläger', *okópar* 'skyttegrav', *pãperóšana* '(enklare) cigaretterna', *paroxóda* 'ångbåttarna', *šnarjãdar* 'projektiler', *tãnkãna* 'stridsvagnarna', *vagónã* 'vagnarna'.

Adjektiv:

fanérne 'faner-', t.ex. *Ive tšõ vikur kãd-dom oss ot fanérne fãbrãka* 'Efter två veckor körde de oss till fanerfabriken';

kaprónove 'kapron-': *Ja gãr fast-dom me kaprónove loke* 'Jag stänger dem [burkar med surkål] med kapronlocket';

rãdãr 'glad': *Han blãi so rãdãr,ãn-en fš sã me* 'Han blev så glad att han fick se mig'.

Verb: *drãznet* 'reta; irriterar på trots', *vš* 'rensa såd'.

Konjunktioner och partiklar:

a 'men; och': *Ja ãnt a vare upp-štev, a fš stšv upp* 'Jag skulle inte ha stigit upp, men jag fick stiga upp';

ãz 'verkliggen' (exemplen se ovan);

dãze 'faktiskt': *Fãr ot ve ãnt ija sillãr, ja vãit dãze ãnt,ãn-dom vãr, tãss šille* 'Tidigare åt vi ingen sill, jag visste faktiskt inte att de var, de här sillarna';

hots 'om bara': *Um-en hots ãnt a røke!* 'Om han bara inte rökte!'; *Hots ãn-on a vare stark!* 'Om hon bara vore frisk!'

no 'men': *Sšle gi nãr, no hon glimãr ãn* 'Solen har gått ner, men den glimmar än'.

Det finns åtminstone tre exempel när ett slaviskt lånord har ersatt ett inhemskt ord. Substantivet *gũ* har undanträngt i den nutida dialekten det inhemska ordet som hade existerat på 1800-talet och var upptecknat av Herman Vendell som svomp (med feminint genus). *Kriss* 'rätta' har ersatt inhemskt rott, som nu betyder bara 'mus'; det vanliga ordet 'mus' har försvunnit utan spår. *Ššpl* är nu det enda ord för 'lök'; det gamla ordet förekommer bara i sammanställningen *kvit-løik* 'vitlök'.

I denna artikel har jag rört vid enskilda aspekter av lexikala lån i nutida Gammal-svenskbydialekten utan att gå in på mer specialiserade detaljer. Men naturligtvis finns det kännetecken på språkkontakt i andra sfärer än ordförrådet, d.v.s. i fonetiken,

morfologin och syntaxen. De kommer att studeras senare, när hela materialet är bearbetat, vilket sker i samband med avslutandet av en ordbok över dialekten.

Anmärkning om stavningen

Det finns ingen etablerad stavning för dialekten. Alla forskare som skrivit om den och anfört exempel har använt sina egna stavningssystem. Jag har förklarat mina stavningsprinciper i detalj i »Sverigekontakt», N° 1 (2018). Det viktigaste är följande. Bokstäverna *ã, ë, ï, õ, ü, ã, õ, ù* betecknar långa vokaler; *ã* uttalas på samma sätt som svenskt *a* i hand (men är långt); *õ* och *o* uttalas alltid som *å* i år, fätt; *ü* och *u* som *o* i bo, bott; med *ũ* och *ü* betecknas vokaler som uttalas som *u* i hus, hund, fast den korta u-vokalen i dialekten är öppnare och uttalas med framskjutna läppar. Med *d, t, n* betecknas samma ljud som svenska *rd, rt, rn; s* betecknar en konsonant som liknar tyskt *sch* i Fisch; *l* är »tjockt» *l* (tungspetsen viks högt till gommen, sedan sänks den ner snabbt och vidrör alveolerna en gång); *ŋ* uttalas som *ng* i sång; *x* uttalas som tysk *ach-Laut*; *þ, t, k* är oaspirerade; *gš, šj, tš* uttalas alltid som *g + j, s + j, t + j* och aldrig som i standardspråket. Det finns ingen tonaccent i dialekten; med ' betecknas frasbetoning.

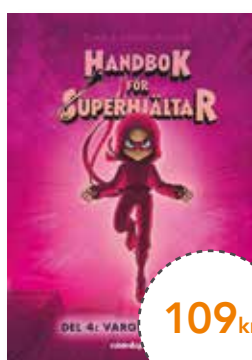
Text och foton: Alexander Mankov
Riksföreningen Sverigekontakt; Göteborgs universitet

Nya spännande böcker från Sverige!

Tareq Taylor
Mat på en plåt

199kr

Elias & Agnes Våhlund
Handbok för superhjältar
Del 4: Vargen kommer

109kr

Alex Schulman
Bränn alla mina brev

189kr

Zlatan Ibrahimovic
& Mats Olsson
Jag är fotboll

255kr

bokus

Gå in på bokus.com och välj bland över 10 miljoner titlar till ytterst låga priser.
Där framgår det även vilka länder vi levererar till.